

*Андреа Пухалић**

Факултет политичких наука, Универзитет у Бањој Луци

*Сандра Перих**

*Мирослав Бркић**

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

АНАЛИЗА ЕТИЧКОГ КОДЕКСА СОЦИЈАЛНОГ РАДА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ - МЕЂУНАРОДНА И РЕГИОНАЛНА ПЕРСПЕКТИВА

Сажетак

У раду је представљена компаративна анализа етичког кодекса Савеза регионалних удружења стручних радника у социјалној заштити РС, у односу на међународни етички кодекс социјалног рада са једне, те етичке кодексе удружења социјалних радника Србије, Хрватске и Словеније. Циљ рада јесте утврдити предности и недостатке националног етичког кодекса у односу на универзалне са једне, и националне етичке кодексе држава у окружењу са друге стране, а све у правцу његове ревизије и даљег развоја. Компаративном анализом националног етичког кодекса Републике Српске, са Етичким документом Међународног удружења социјалних радника, Кодексом професионалне етике социјалних радника Републике Србије, Етичким кодексом социјалних радница и социјалних радника у дјелатности социјалног рада, и Кодексом етике социјалних радника и радница Словеније, дошли смо до неколико основних закључака о недостатцима националног

* Доцент

* Мастер социјалног рада

* Редовни професор

етичког кодекса, који захтијевају ревидирање: 1) структура има обиљежја традиционалног приступа професионалној етици као етици дужности; 2) не заснива се на социјалној правди, у димензији дужности критичког односа и друштвеног дјеловања против неправедних политика и пракси; 3) не разрађује у довољном обиму нити садржају начело људских права у односу према корисницима; 4) не препознаје обавезу супервизијске рефлексije у случају стручне дилеме у професионалној пракси, као ни одговорност за развој етичке компетенције социјалног радника; и 5) нема начело доступности, као ни било који елемент професионалне саморегулације.

Кључне ријечи: етички кодекс, професионална етика, начело социјалног рада, етика социјалног рада, социјална правда, поштовање основних људских права, професионална компетенција.

1. УВОД

Још од Хипократове заклетве, дефинисање и развој етичког кодекса се веже за ниво развијености неке професије и регулисања квалитете њене професионалне праксе (Пухалић, 2018). Упркос томе или баш због тога, развоју професионалне етике и њеног етичког кодекса не приступа се у свим друштвима са потребном систематичношћу, студиозношћу и континуитетом. Професионална заједница социјалних радника у БиХ једна је од оних у којима се бављење етичким питањима сматра недовољно важним и апликативним.

У БиХ не постоји јединствен етички кодекс социјалног рада. На нивоу РС постоји етички кодекс Удружења стручних радника социјалних дјелатности Републике Српске (2007), који је само преузет након реорганизације професионалног удружења у Савез регионалних удружења стручних радника у социјалној заштити РС. На нивоу ФБиХ тек од новембра 2016.године постоји јединствен Савез социјалних радника Федерације БиХ, који још увијек ради на изради јединственог етичког кодекса социјалног рада на нивоу Федерације РС. Оваква ситуација у професионалној заједници социјалног рада у БиХ указује на важност успостављања јасног и чврстог темеља професионалне етике, као једном од првих корака у развоју професије социјалног рада. Duignan истиче да тек са првим етичким кодексима можемо говорити о етици неке професије уопште¹.

¹ Brian Duignan, *The History of Western Ethics*. Britannica Educational Publishing in association with Rosen Educational Services LLC, New York, 2011, pp. 46.

Компарацијом са међународном изјавом о начелима утврђује се ниво развијености националног етичког кодекса у односу на универзално постављене стандарде социјалног рада. Са друге стране, компарацијом са етичким кодексима удружења стручних радника Републике Србије, Хрватске и Словеније, утврђују се заједничка обиљежја у односу на слично друштвено-културолошко наслеђе. Имајући у виду да су професионалне заједнице све три државе у региону развијеније од професионалне заједнице социјалног рада у БиХ, анализа нема за циљ утврђивање међусобног утицаја, већ праваца развоја националног етичког кодекса у односу на развијеније етичке кодексе у региону. Притом се као основни елементи компарације узимају: 1) структура етичког кодекса; 2) начин одређења универзалних принципа социјалног рада - социјалне правде, поштовање основних људских права и људског достојанства, и професионална компетенција; и 3) функција контроле или професионалне саморегулације.

2. КОНЦЕПТУАЛНО ОДРЕЂЕЊЕ ЕТИЧКОГ КОДЕКСА

Етички кодекс јесте писани документ који се састоји од скупа вриједности, принципа и стандарда којима се одређују сврха и циљеви, односно регулишу различите врсте односа у професионалној пракси. Етички кодекс социјалног рада има своју сврху и циљеве, структуру и садржај, историјски развој, универзална као и друштвено специфична обиљежја вриједности и етике социјалног рада².

Поред обезбјеђивања конкретнијих смјерница или специфичних стандарда за усмјеравање поступања социјалних радника у правцу квалитетне праксе као основне сврхе, Yeeles³ казује и на друге важне доприносе етичког кодекса. Прије свега, то је повећање сигурности и професионалног самопоуздања социјалног радника кроз већу структурисаност професионалне праксе. Такође указује да правила која садрже етичке кодексе треба да имају већи ниво конкретности у односу на уопштена етичка начела. Што има више специфичних правила и упуштава, односно приказа превализалежења примјета етичких дилема из праксе, етички кодекс је кориснији и примјењивији социјалним радницима у свакодневној пракси. Управо су што конкретније и прецизније смјернице за

2 Андреа Пухалић, *Вриједности и етика у социјалном раду са дјецом и породицом*, Факултет политичких наука Бања Лука, Бања Лука, 2018, стр 8.

3 Marina Ajduković, Ljilja Cajvert, *Supervizija u psihosocijalnom radu*, Друштво за психолошку помоћ, Zagreb, 2004, стр 11.

професионалну праксу, један од основних захтјева који се поставља пред националне етичке кодексе социјалног рада. У оквиру таквог покушаја, НАСВ Етички кодекс садржи бројне примјере практичних ситуација са етичким дилемама, прије свега у приватној пракси, настојећи на такав начин осигурати што конкретнија упутства за професионално поступање.

Други се захтјев односи на постизање оптималног односа између културолошких специфичности у којима се одвија професионална пракса са једне, и универзалних вриједносних и етичких основа социјалног рада са друге стране. Congress истиче да иако сваки етички кодекс треба да садржи елементе друштвене и националне специфичности, у њему треба да преовладава оно што је универзално и од темељне важности за праксу социјалног рада у сваком друштву⁴.

3. КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ЕТИЧКОГ КОДЕКСА

Универзално одређење вриједносне и етичке основе социјалног рада садржано је у Етичком документу Међународног удружења социјалних радника (International Federation of Social Workers – IFSW) и Међународног удружења школа за социјални рад (International Association of Schools of Social Work- IASSW), усвојеног у Аустралији 2004.године⁵ (у даљем тексту Међународни етички кодекс социјалног рада). Важно је истаћи да овакав међународни документ треба да представља само полазну основу за развој домаћих, националних етичких кодекса у односу на специфичности развоја професионалне праксе у конкретном друштву.

4 Elaine P. Congress, *Social work values and ethics: Identifying and Resolving Professional Dilemmas* Nelson-Hall, Chicago, 1999, pp. 38.

5 IASSW (International Association of Schools of Social Work) i IFSW (International Federation of Social Workers) усвојиле су Statement of Ethical Principles, 2004.године у Аустралији, као међународни етички кодекс социјалног рада, који треба да служи као полазна основа за израду националних кодекса.

У тексту који слиједи приказаћемо анализу етичког кодекса Савеза регионалних удружења стручних радника у социјалној заштити у РС (2007), као јединог етичког кодекса релевантног за социјалне раднике на ентитетском нивоу у БиХ, у односу на структуру и садржај Међународног етичког кодекса социјалног рада са једне, те етичке кодексе у региону - Србије⁶, Хрватске⁷ и Словеније⁸, са друге стране. Управо су ово земље у региону које, не само да дијеле специфично друштвено-политичко наслијеђе, већ и снажно утичу на образовање и праксу социјалног рада у БиХ. Поред основне структуре ових етичких докумената, анализу смо вршили у односу на начин дефинисања и правила конкретизације универзалних начела социјалне правде, поштовања људских права и професионалне компетенције, те ниво професионалне саморегулације.

6 Кодекс професионалне етике стручних радника социјалне заштите Србије, Комора социјалне заштите ("Службени гласник Републике Србије", бр. 1/2015). Кодекс утврђује начела етичког понашања свих стручних радника запослених у систему социјалне заштите, те самим тим и социјалних радника.

7 Етички кодекс социјалних радница и социјалних радника у дјелатности социјалног рада (Хрватска удруга социјалних радника, 2014)- у даљем тексту Етички кодекс социјалних радника Хрватске.

8 Kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenije (Društvo socialnih delavk in delavcev Slovenije, 2006; prevod Nika Vukša, 2014) - у даљем тексту Етички кодекс социјалних радника Словеније.

4. СТРУКТУРА ЕТИЧКОГ КОДЕКСА

Питање структуре етичког кодекса никада није само питање форме и организације документа. Као и језик, она у својим обиљежјима увијек има више или мање видљиво етичко одређење аутора.

Табела 1. Структура етичких кодекса

Међународни етички кодекс социјалног рада						
1. Предговор	2. Дефиниција а соц. рада	3. Међународне конвенције	Начела: <i>Људска права и људска достојанство</i> <i>Социјална правда</i> <i>Професионално поступање</i>			
Етички кодекс стручних радника Републике Српске						
1. Опште одредбе	2. Основне норме понашања у друштву	3. Основне норме понашања стручних радника у односу на кориснике њихових услуга	4. Основне норме понашања стручних радника у односу на установу коју раде	5. Основне норме понашања стручних радника у односу на обавезе и одговорности према професији		
Кодекс професионалне етике стручних радника социјалне заштите Републике Србије						
1. Преамбула	2. Основне одредбе	3. Принципи у обављању професионалних дужности	4. Етичка одговорност стручних радника према корисницима	5. Међусобни односи стручних радника	6. Однос стручних радника према делатности социјалне заштите и друштву	7. Прелазне и завршне одредбе 8. Измене и допуне Кодекса
Етички кодекс социјалних радника и радница Републике Хрватске						
1. Увод	2. Темељне одредбе: Однос према корисницима и корисницама Однос према професионалној средини Однос према ширем друштвеном окружењу Однос према властитом проф. развоју			3. Завршне одредбе		
Кодекс социјалних радника и радница Републике Словеније						
1. Увод	2. Однос према корисницима	3. Однос према проф. окружењу	4. Однос према широј друштвеној средини	5. Завршне одредбе		

За разлику од Међународног етичког кодекса, Етички кодекс социјалног рада Републике Српске нема нити увод, нити предговор којим би се дефинисали основни концепти у самом кодексу, прије свега циљеви, вриједности и принципи професије социјалног рада, професионалне етике у цјелини и напослијетку самог етичког кодекса. С друге стране, Међународни етички кодекс се састоји од четири цјелине, од којих се прве три (предговор, дефиниција социјалног рада, и међународни документи релевантни за праксу и дјеловање социјалног рада) односе управо на појашњавање како сврхе и циљева професије и самог етичког документа, тако и основних, најопштијих категорија вриједности и принципа социјалног рада, те приказ међународних правних докумената на којима се такви принципи заснивају. Етички кодекс социјалних дјелатности Републике Српске не пружа такав дедуктивни увод, већ одмах започиње са приказом професионалних начела, који су тек четврто, иако најобимније, поглавље међународног Етичког документа. На сличан начин, Етички кодекс социјалних радника Републике Словеније садржи уводно поглавље у којима дефинише како основну сврху и циљеве професије и са њима повезане основне улоге социјалног рада, тако и саму сврху и обавезност примјене етичког кодекса. Кодекс професионалне етике стручних радника социјалне заштите Републике Србије почиње Преамбулом у којој се истиче значај етичке свесности за стручни рад у социјалној заштити, сврху Кодекса и професионалне етике у савременом друштву, са нагласком да стручни радници у социјалној заштити, поред овог Кодекса, примењују и етичке кодексе својих професија.

Питање структуре етичких кодекса, иако наизглед формално, најуже је повезано са укупним приступом професионалној етици, односно јасним доживљајем сврхе етичког кодекса, прије свега од стране његових ствараоца. Таксативно навођење општих и посебних начела, без уводног обраћања и појашњења за професионалце који их требају примјењивати, можемо разумјети и као обиљежје традиционалне етике дужности у социјалном раду. Фокус се ставља на развој вањских принципа који су истовремено и носиоци етичке праксе, док је социјални радник пасивни имплементатор `извана` развијене и дефинисане професионалне етике. Насупрот томе, хуманистички приступ ставља фокус на социјалног радника, као јединог субјекта и активног ствараоца професионалне етике.

Док међународни етички документ даје приказ принципа социјалног рада у оквиру три најопштија начела: људских права, социјалне правде и професионалног поступања, уобичајено је да национални етички кодекси буду структурисани у оквиру

специфичних поглавља која се односе на посебна подручја одговорности социјалног радника. Тако су структурисани и национални етички кодекси чија су поглавља приказана у табели бр.1.

Оно по чему се издвајаја Етички кодекс социјалних дјелатности Републике Српске, јесте поглавље које садржи основне норме понашања у односу на установу у којој је социјални радник запослен. За разлику од њега, етички кодекси стручних радника Србије, Хрватске и Словеније не препознају одговорност према институцији запослења, односно дефинишу само три основне категорије одговорности према корисницима, професионалној средини и ширем друштвеном окружењу, при чему ревидирани етички кодекс социјалних радника Хрватске додаје и одговорност према властитом професионалном развоју, док Кодекс професионалне етике стручних радника у Републици Србији уређује међусобне односе међу колегама.

Наглашавање одговорности према институцији такође можемо разумјети као дио традиционалног приступа социјалном раду, односно традиционалне циљно-предметне парадигме карактеристичне за институционалну праксу у Босни и Херцеговини. Традиционалност се огледа управо у занемаривању значења универзалног начела социјалне правде, којег је дио и обавеза социјалног радника да се бори против неправедних политика и пракси, како на нивоу друштва у цјелини, тако и на нивоу институције у којој је запослен. У основи начела социјалне правде јесте и претпоставка да је одговорност према праведном друштву, корисницима и професији изнад било какве одговорности према установи или организацији запослења. Та претпоставка је у основи сваке развијене, независне професије.

Иако међународни етички документ представља тек полазну основу, на основу које треба бити разрађен много детаљнији, конкретнији и друштвено осјетљив национални етички кодекс, то овдје није случај. Етички кодекс стручних радника у социјалној заштити Републике Српске је изузетно скромног обима, од три укупно странице. Упутства и професионалне смјернице су тако уопштено дефинисани, да и сами имају форму апстрактних начела. Без уводног и закључног дијела, појашњења основних појмова и јасне структуре, са конфузно представљеним и неразрађеним принципима, без списка коришћене литературе, Етички кодекс стручних радника Републике Српске представља тек формално постојање етичког оквира праксе.

5. УНИВЕРЗАЛНА НАЧЕЛА СОЦИЈАЛНОГ РАДА

Током свог развоја социјални рад се непрестано суочавао са потребом да води бригу са једне стране о индивидуалним потребама клијената, а са друге стране о начинима на које друштво и заједница одговарају на те потребе. С тим у вези, социјални рад се одувјек заснивао како на бризи за благостање појединаца, тако и на преузимању одговорности за факторе окружења који утичу на исто⁹. Од „Лиге друштвених наука“, National Conference of Charitas and Corrections, и Seatlment House покрета, до савременог бављења изазовима глобализацијских процеса, социјални рад је увијек преузимао одговорности на различитим нивоима- према појединцу, заједници, али и према ширем друштвеном окружењу¹⁰. С тим у вези, можемо рећи да су начело поштовања основних људских права и социјална правда одувјек били једни од основних етичких начела професије.

Међународни етички кодекс се заснива на универзалној дефиницији социјалног рада донесеној 2004. године, по којој су ”принципи људских права и социјалне правде су од суштинског значаја за социјални рад”. Нова дефиниција која је донета 2014. године “проширује” ове етичке темеље, те наглаша да је ”Социјални рад професионална пракса и академска дисциплина која промовише социјалну промјену и развој, социјалну кохезију, оснаживање и ослобођење људи. Принципи социјалне правде, људских права, колективне одговорности и поштовања различитости централни за социјални рад. Заговарање и оправдање људских права и социјалне правде је мотивација и оправдање за социјални рад.”¹¹ С тим у вези, у тексту који слиједи, анализирани су Етички кодекс социјалног рада РС И Кодекс професионалне етике стручних радника у социјалној заштити Републике Србије, Републике Хрватске и Републике Словеније, у односу на три универзална начела на којима се заснива Међународни кодекс социјалног рада: људска права и људско достојанство, социјална правда, и професионално поступање. Начело људских права се у националним етичким кодексима анализира у оквиру односа према корисницима, социјална правда у оквиру односа према друштву, а професионално поступање у односу према

9 Frederic Reamer, *Social work values and ethics*, Columbia University Press, New York, 2006, pp. 189.

10 Мирослав Бркић, *Заступање у социјалном раду*, Факултет политичких наука, Београд, 2010, стр. 11.

11 International Federation of Social Workers and International Association of Schools of Social Work (2004). *Ethics in Social Work, Statement of Principles*. Berne: IFSW and IASSW. Интернет, www.ifsw.org.

професији, колегама и властитиом професионалном развоју, прије свега због ”пресека” заједничких поглавља у свим појединачним националним етичким кодексима.

6. НАЧЕЛО ЉУДСКИХ ПРАВА И ЉУДСКОГ ДОСТОЈАНСТВА

Прво начело дефинисано Међународним етичким кодексом социјалног рада јесте начело људских права и људског достојанства. Дефинише се као ”поштовање урођених вриједности и достојанства свих људи те права која из тога произлазе”, а подразумевају дужност социјалних радника да „чувају и бране физички, психолошки, емоционални и духовни интегритет и добробит сваке особе“.¹²

Неке од вриједности које су у основи овог начела, као што су једнак приступ и поштовање личности, дио су етичке базе социјалног рада, односно “безусловно прихватање личности клијента, неосуђујући приступ клијенту, индивидуални приступ клијенту, сврховита експресија осјећања, контролисана емоционална ангажованост, повјерљивост и самоодређење клијента”¹³. Национално удружење социјалних радника Америке (NASW) 60-их година XX века на сличан дефинише основне вриједности социјалног рада: поштовање индивидуалне јединствености, право на реализацију пуних потенцијала сваке индивидуе, и толеранција на различитости које постоје између појединаца¹⁴.

Међународни етички кодекс социјалног рада даје списак међународних докумената о заштити људских права, посебно релевантних за праксу и дјеловање социјалног рада. Универзално начело људских права се даље конкретизује кроз четири општа принципа и на њима заснована конкретнија правила поступања:

- Право на самоодређење
- Право на судјеловање
- Поступати према свакој особи као цјелини.
- Утврђивање и развијање снага.

12 International Federation of Social Workers and International Association of Schools of Social Work (2004). *Ethics in Social Work, Statement of Principles*. Berne: IFSW and IASSW. Доступно на www.ifsw.org.

13 Adam Barnard, Nigel Horner, Jim Wild, *The value base of social work and social care*, Open University Press, New York, 2008, pp. 212.

14 Stephen A. Webb, Mel Gray, *Ethics and Value Perspectives in Social Work*, Palgrave Macmillan International Higher Education, New York, 2010, pp. 97.

Од почетка професионализације социјалног рада до данас, начело људских права се најуже веже за квалитет релација социјалног радника у његовој професионалној улози. У основи је полазиште да сви људи требају бити једнаки пред законом и имати једнаке могућности да развију свој пуни потенцијал. Вриједност људских права се преклапа са социјалном правдом у смислу да социјални радници заговарају и предузимају конкретне мјере против оних снага које дјелују опресивно на људе или крше њихова основна права¹⁵ (Barsky, 2010). С тим у вези, анализу заснованости националних етичких кодекса на начелу људских права и људског достојанства посматраћемо преваходно у оквиру односа према корисницима, иако све релације које социјални радник има у својој професионалној улози треба да буду засноване на овом начелу. Димензију људских права као начела социјалног рада која је преклапа са социјалном правдом, посматраћемо у оквиру посебне цјелине која се односи на однос према ширем окружењу.

6.1. Однос према корисницима

У Етичком кодексу социјалног рада Републике Српске однос према корисницима је цјелина која обухвата девет општих принципа, од којих се тек неколико односи на начело људских права и људског достојанства: поштовање вриједности и достојанства свих људских бића, једнак приступ, поштовање принципа повјерљивости, упознавање клијента са стручном процјеном. Остала начела се односе на професионално поступање, као нпр. дјеловање у интересу корисника, истрајност у изналагању рјешења, забрана примања поклона од корисника. Конкретнија начела којим се у међународном етичком документу указује на значење универзалног начела поштовања људских права, као што су поштовање права на самоодређење, подстицање права на судјеловање, поступање према свакој особи као цјелини и усмјереност на снаге клијента, нису обухваћена етичким кодексом Републике Српске.

У етичком кодексу социјалних радника Републике Словеније одговорност према корисницима израђена је у 19 чланова те, поред начела обухваћених етичким кодексом Републике Српске, обухвата и обавезу социјалног радника да у свим својим поступцима штити личност, интегритет достојанство и приватност клијента са којим ради, да поштује и не увриједи клијента, његове ставове, вриједности или емоције, забрану физичког или психичког насиља

¹⁵ Allan Edward Barsky, *Ethics and Values in Social Work. An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*, Oxford University Press, New York, 2010, pp.123.

над клијентом, право клијента да сам изабере другог социјалног радника, упознавање клијента са његовим правима, могућностима и начином рада, итд.

На сличан, још обимнији начин у оквиру 23 ставке, етички однос према корисницима на принципу поштовања људских права, представљен је у етичком кодексу Републике Хрватске. Посебно је важно да се у овом етичком кодексу посебно разрађује право корисника на самоодређење и активно учествовање, у оквиру обавезе социјалног радника да тражи ”информисани пристанак” за сваку планирану интервенцију, као и дужност неосуђивања и информисања корисника, те говорење истине кориснику о свим аспектима професионалног односа.

Кодекс професионалне етике Републике Србије у оквиру 16 чланова, распоређених у различите области Кодекса, дефинише дужности према кориснику, промовише људско достојанство и добробит, уважава и подстиче самоопредељење кроз наглашавање дужности стручног радника да “поштује, промовише и подржава људско достојанство корисника и право на избор услуге и доношење одлука које их се тичу, независно од њихових вредности и животних избора, докле год то не угрожава права, безбедност и легитимне интересе других особа.” Оно на чему се инсистира је добијање „сагласности корисника на основу пуне информисаности“, што стручног радника обавезује да укључи корисника у све поступке и фазе рада, те да га информише о правима, могућностима, разлозима, могућим ризицима и ограничењима појединих поступака, начинима документовања, поверљивости и ограничењима поверљивости, алтернативама и правима корисника на жалбу, на одустајање или опозива своје сагласности.

Можемо закључити да, у односу на међународни етички документ и етичке кодексе социјалних радника Хрватске, Словеније и Србије, етички кодекс стручних радника Републике Српске, у оквиру односа према корисницима, не разрађује у потребној мјери начело људских права, односно да се задржава на поштовању вриједности и достојанства свих особа, једнакости и повјерљивости као конкретнијим начелима, а занемарује право клијента на самоодређење и активно учествовање, као кључне одреднице хуманистичког приступа професији и професионалној пракси.

7. НАЧЕЛО СОЦИЈАЛНЕ ПРАВДЕ

Друго универзално начело социјалног рада дефинисано у Међународном етичком кодексу је начело социјалне правде. Као и у случају сваког универзалног начела, ријеч је о апстрактном и амбициозном идеалу, који захтијева конкретнија упутства за професионално поступање у оквиру националних етичких кодекса. Свака концептуализација и конкретизација начела социјалне правде одређена је друштвено-историјским и културолошким специфичностима. Ово начело се у првобитном одређењу социјалног рада као дијела система државне заштите, заснивало на сљедећим вриједностима: дужности људи да се брину једни о другима; праведној и једнакој дистрибуцији добара; те побољшању колективног благостања¹⁶. Социјални покрети током 70-тих и 80-тих година XX века, дају нови правац развоју савременог социјалног рада, али и његовог универзалног начела социјалне правде, која се чврсто везује за вриједност социјалне промјене. Социјална правда, која се заснива на идеји расподјеле друштвених ресурса према потребама, добија снажан политички префикс, у смислу критичког односа према постојећим структурама моћи, опресивним институцијама и акцијама¹⁷.

У савременом, хуманистичком одређењу, социјалне Правда има своје две основне димензије. Прва се односи на универзалне вриједности равноправне и поштене расподјеле друштвених ресурса, укључујући и могућности уживања основних људских права. Друга, обухвата критички однос и политички ангажман у односу на неправедне политике и праксе. Ријеч је о дужности ”заговарања и суочавања са дискриминацијом, опресијом и институционалним неједнакостима”, односно ”супростављању негативној дискриминацији, неправедним политикама и праксама”. Управо у складу са таквим етичким опредјељењем према питањима социјалне правде, јесте политичка димензија социјалног рада. Тиме социјални радник није одговоран само за сопствено праведно и поштено поступање, већ у исто вријеме и за стварање праведног и поштеног друштва у цјелини.

У Међународном етичком кодексу социјална правда се конкретизује кроз пет начела:

1. Борба против негативне дискриминације (способност,

16 Sarah Banks, *Ethics and Values in Social Work*, 4rd edn. Palgrave Macmillan, Basingstoke, UK, 2012, pp. 144.

17 Sarah Banks, Исто, pp. 146.

доб, култура, род или пол, брачни статус, социокономски статус, политичко одређење, боја коже или друге физичке карактеристике, сексуална оријентација или духовна вјеровања);

2. Уважавање разноликости и разлика;
3. Једнака расподела ресурса;
4. Борба против неправедних политика и пракси, и
5. Рад у солидарности.

Борба против неправдених политика и пракси и рад у солидарности јесу начела која обухватају политичку димензију социјалне правде усмјерену ка исправљању друштвене неправде и неједнакости. У конкретизацији ових начела се наводи да социјални радници имају дужност скренути пажњу својих послодаваца, оних који доносе одлуке, политичара и опће јавности на чињенице да људи живе у сиромаштву, да су ресурси незадовољавајући или да је расподела ресурса, политика и праксе опресивна, неправична или штетна. Начело рада у солидарност се операционализује правилима да је дужност социјалних радника да се боре се против социјалних услова који доприносе социјалној искључености, стигматизацији или потлачености, те радити у корист инклузивног друштва.

У националним етичким кодексима посебно поглавља односа према (ширем) друштвеном окружењу односи се доминантно на конкретизацију начела социјалне правде, али и на одређене обавезе које социјални радници имају у случају ванредних опасности, према студентима, и сл.

Већ само језичко одређење ове категорије одговорности социјалних радника у Републици Српској, има снажан позитивистички, традиционални предзнак. Док се у етичком кодексу социјалног рада Хрватске говори о „односу према ширем друштвеном окружењу”, односно у етичком кодексу Словеније о ”однос према широј друштвеној средини”, у етичком кодексу Републике Српске дефинисано је поглавље под називом ” основне норме понашања у друштву”. Кодекс професионалне етике у Србији на нешто другачији начин одређује ово поглавље, називајући га “однос стручних радника према делатности социјалне заштите и друштву”, што представља оквир који на најшири и најконкретнији начин дефинише ову област, у односу на друге регионалне кодексе. Већ само језичко одређење указује на значајну разлику разумјевања односа социјалног радника и друштва у коме живи и ради. Језичка конструкције ”према друштву” (етички кодекси Хрватске и Словеније), односно “према делатности социјалне заштите и

друштву” (Србија), указује на независан, аутономан, активан и критички однос са `професионалне дистанце, кога преузима појединац заједно са својим професионалним образовањем. Тако социјални радник треба да критички посматра, рефлектује и дјелује према друштву у коме живи и ради, ал и делатности у којој ради (Србија) на основу основних вриједности и начела социјалног рада, прије свега принципа социјалне правде. На сличан начин, Bayles објашњава да се етичка одговорност према друштву у цјелини, односи се прије свега на посвећеност професије социјалног радника социјалној правди¹⁸ (Bayles, 1986). Она подразумева обавезу социјалног радника да се ангажује у активностима које промовишу социјалну правду и генерално благостање друштва, укључујући локалне, националне и интернационалне настојања

Насупрот томе, језичка конструкција ”понашање у друштву” носи у себи претпоставку о потреби за пасивним ”уклапањем” у друштвену заједницу, кроз поштовање њених доминантних вриједности и норми. Овај закључак потврђује и анализа појединачних правила садржаних у оквиру операционализације ове димензије одговорности, а којима ћемо се детаљније бавити у оквиру анализе усклађености етичких кодекса са универзалним начелом социјалне правде.

Када је ријеч о конкретним упутствима или правилима за понашање социјалних радника Републике Српске `у друштву`, она се односе на допринос развијању и унапређењу добровољног рада; дужност сарадње и координације друштвених субјеката; учествовање у организованим активностима у случају вандредних стања; те залагање за ”примјену принципа рада према способностима и награђивање за резултате рада, као и за принцип међусобне солидарности и узајамности”. Овакве смјернице за професионално поступање социјалних радника у друштву, нити у једном свом члану не препознају значај критичког односа према неправедним политикама и праксама, као посебно важне димензије социјалне правде у социјалном раду. Такође, нити било које друго поглавље Етичког кодекса социјалног рада Републике Српске, не дефинише било који елемент дужности ”заговарања суочавања са дискриминацијом, опресијом и институционалним неједнакостима”. У исто време, у уводним одредбама етички кодекс Републике Српске обавезује социјалне раднике на поштовање права прописаних Уставом и законима Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине, али и ратификованих међународних докумената

18 M.D. Bayles, „Professional Power and Self-Regulation“, *Business and Professional Ethics Journal*, Philosophy Documentation Center, Charlottesville, Virginia, 1987, 5 (2), pp. 26-46.

који регулишу људска права. Позивање на поштовање закона, али и свих релевантних докумената из области социјалног рада и социјалне заштите присутно је једино у Кодексу професионалне етике стручних радника Републике Србије у којем се наводи да су: „стручни радници у социјалној заштити, дужни да се понашају и информишу о етичком доношењу одлука из етичке теорије и праксе, теорије социјалног рада и релевантних истраживања, закона, других прописа и правила понашања која установљавају пружаоци услуга у социјалној заштити¹⁹“, али и да „примењују вредности и принципе Етичког кодекса и стандарде и процедуре стручног рада.“²⁰

Етички кодекси социјалних радника Хрватске и Словеније наглашавају обавезу утицаја на политичко – правно друштвено уређење, у смислу одговорности заузимања за такве социјално-политичке, законске или цивилне друштвене иницијативе, који су интересу корисника социјалног рада.

Кодекс професионалне етике Републике Србије је у овом погледу најсвеобухватнији, с обзиром да се његови поједини чланови односе на поштовање позитивних прописа и стандарда рада, док се са друге стране наглашава обавеза стручних радника на супротстављање неправичним политикама и праксама и дискриминацији, промовисање социјалне укључености и солидарности, подржавање начела и очување репутације социјалне заштите, заштита интереса социјалне заштите, а све то кроз континуирано ангажовање у заједници.

Можемо закључити да се етички кодекс Републике Српске, за разлику од међународног етичког документа и етичког кодекса Србије, Хрватске и Словеније, не заснива на социјалној правди у димензији супростављања негативној дискриминацији, неправедним политикама и праксама.

8. НАЧЕЛО ПРОФЕСИОНАЛНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Треће универзално начело дефинисано Међународним етичким кодексом социјалног рада је ”професионално поступање”, и односи се на обавезу социјалног радника за одржавање и развој професионалне компетенције. Поред знања, вјештина и вриједности, основна претпоставка професионалне компетенције јесте и одређени ниво самокритичности према сопственом знању и компетенцији у

19 Преамбула Кодекса професионалне етике стручних радника социјалне заштите („Службени гласник Републике Србије“ бр. 1/2015)

20 Члан 19. Кодекса професионалне етике стручних радника социјалне заштите („Службени гласник Републике Србије“ бр. 1/2015).

цјелини, јер је ”тежња ка компетентности покушај који траје цјелога живота”²¹. Посебна се пажња поклања развоју саморефлексије, као основне претпоставке компетентног социјалног радника, у смислу рефлектовања на личну перспективу са једне, те професионалну перспективу са друге стране. Раздвајањем личне и професионалне перспективе претпоставка је за усвајање вриједности хуманистичке праксе социјалног рада²².

У односу на овако сложено дефинисане захтјеве и одређења професионалне компетентности, социјални радници требају повремену и континуирану подршку у свом професионалном развоју. С тим у вези, Стакић наводи следеће саставне елементе професионалне компетенције: одговарајуће образовање (знање), тренинг или обука, супервизија и искуство²³. Barnett and Johnson наглашавају да да бисмо примијенили наше знање и вјештине компетентно, морамо његовати наше физичко, емоционално, ментално и духовно благостање. С тим у вези, брига о себи и лично благостање се препознају као посебна, једнако важна претпоставка за професионалну компетенцију у социјалном раду.

У Међународном етичком кодексу начело професионалног поступања је конкретизовано је кроз 14 специфичнијих принципа повезаних са професионалном улогом, међу којима су и развој и одржавање компетенције за обављање посла, повјерљивост у професионалној релацији и поступање са ”са сојећањем, емпатијом и бригом”. Поред тога, социјални радници би требали потицати и укључивати се у етичку расправу са својим колегама и послодавцима и преузети одговорност за доношење етички информираних одлука. Такође, социјални радници би требали бити спремни навести разлоге својих одлука утемељене на етичким разматрањима и бити одговорни за своје изборе и поступке. У службама где се запошљавају и у својим земљама требају радити на стварању услова у којима ће се о овим начелима расправљати и где ће се додатно развијати. Посебно се препознаје важност социјалног радника да брине о себи у личном и професионалном смислу, да би могао да брине о другима.

21 Jeffrey Barnett, W. Brad Johnson, *Ethics desk reference for psychologists*, American Psychological Association Washington DC, 2008, pp.117.

22 Андреа Пухалић, Вриједности и етика у социјалном раду са дјецом и породицом, Факултет политичких наука Бања Лука, Бања Лука, 2018, стр. 41.

23 Ђураћ Стакић, *Етичке дилеме и изазови социјалног рада -Приручник за стручњаке у социјалној заштити*. Министарство рада, запошљавања и социјалне политике Републике Србије, Београд, 2014, стр. 77.

8.1. Однос према професији

У оквиру последње целине под називом `основне норме понашања стручних радника у односу на обавезе и одговорности према професији`, етички кодекс Републике Српске садржи тек неколико општих ставки које можемо довести у вези са начелом професионалног поступања: обавеза континуираног професионалног усавршавања и професионалног дјеловања утемељеног на стручном образовању, дијелење стручног знања са колегама и студентима, те `доследну примјена принципа стручног рада и начела професионалне етике`.

На готово сличан начин, у оквиру осам ставки, однос према професији дефинишу и етички кодекси социјалних радника Србије, Хрватске и Словеније, с тим да се у Србији посебно издваја одредба која садржи дужност социјалног радника да укаже на свако кршење етичких правила од стране својих колега, некомпетентност и умењену способност колега. Специфичност етичког кодекса Републике Србије огледа се у обавези стручни радника да развијају и своју „културну компетентност“, односно да поседују и развијају своје знање и траже консултације о културним особеностима својих корисника, како би били у могућности да пруже културно прилагођене услуге и уважавају разлике међу људима и културним групама²⁴.

У погледу дефинисања супервизијске подршке, сарадње и консултација, најразвијенији су кодекси Републике Србије и Републике Словеније, који препознају обавезу супервизијске рефлексije у случају стручне дилеме у професионалној пракси, дефинишу начин на који се спроводи супервизијска подршка, менторство, као и друге облике сарадње и консултације између колега.

Можемо закључити да се у етичком кодексу стручних радника у социјалним дјелатностима у Републици Српској, препознаје дужност континуираног професионалног усавршавања, дијелења знања и поступање у складу са начелима професионалне етике, као основних елемената професионалне компетенције које препознају и други регионални етички кодекси социјалног рада.

Оно што може да буде недостатак етичких кодекса Републике Српске, Хрватске и Словеније, јесте недостатак одредби које се односе на дужност учествовања у етичким расправама, односно етичка рефлексija као дио континуираног развоја

²⁴ Чл. 25 Кодекса професионалне етике стручних радника социјалне заштите („Службени гласник Републике Србије“ бр. 1/2015).

етичке компетенције професионалца, те развој друштвених и организацијских услова у којима ће досљеднија и потпунија примјена универзалних професионалних начела бити могућа. С тим у вези, Кодекс професионалне етике Републике Србије дефинише обавезу промовисања и заштите етичких начела и решавања етичких дилема које стручни радници и професија имају и то преко Етичког одбора који је формиран као стручно тело у оквиру Коморе социјалне заштите.

Посебно је важно у етичким кодексима регионалних земаља, препознати улогу и значај супервизије у развоју и очувању професионалне компетенције, посебно у њеној емоционалној и етичкој димензији. Дужност бриге о себи у личном и професионалном смислу, треба такође бити препозната као претпоставка професионалног поступања.

Такође, важно је утврдити дужност социјалног радника да укаже на свако кршење етичких правила од стране својих колега, што је експлицитно наглашено у Кодексу професионалне етике Републике Србије. Ово су уједно и правци развоја Етичког кодекса социјалног рада Републике Српске, на које указује анализа међународног и регионалних етичких кодекса.

9. РЕГУЛИСАЊЕ ПОШТОВАЊА ЕТИЧКОГ КОДЕКСА

Регулација поштовања етичког кодекса препуштена је националним професионалним удружењима социјалног рада, односно социјалне заштите. Дјелотворни механизми регулације представљају основни предуслов сврховитости кодекса професионалне етике. С тим у вези, Реамер наводи сљедеће елементе сврхе етичког кодекса:

- Обезбјеђује сет етичких стандарда за праксу социјалног рада
- Усмјерава практичаре у рјешавању етичких дилема у пракси
- Штити заједницу од некомпетентних практичара
- Обезбјеђује професионалну саморегулацију, радије него државну контролу и
- Штити социјалне раднике од судских спорова²⁵.

Поред професионалних и етичких смјерница, основна функција етичког кодекса треба да буде и функција контроле, кроз настојање да се спријече намјерно неетичко понашање социјалних

25 Terry Mizrahi, Larry E. Davis, *Encyclopedia of Social Work. Vol. 1, 2, 3, & 4*, NASW Press&Oxford University Press. Washington, DC, 2008.

радника. Обично постоји и одређене санкције као што су су искључивање из професионалног удружења, одузимање права да обавља професионалну праксу, или захтјев да се прође кроз неку додатну професионалну обуку²⁶.

У Етичком кодексу социјалног рада Републике Српске, не препознаје се дужност доступности етичког кодекса, као основне претпоставке његове примјењивости, која је препозната у етичким кодексима Републике Србије, Хрватске и Словеније. Регулација поштовања Етичког кодекса препуштена је установи у којој је социјални радник запослен, те се истиче да установа запослења има право да „захтијева да се придржавају правила утврђених овим Кодексом и да о њиховим активностима и раду суди према одредбама овог Кодекса“.

У Републици Србији, основни регулаторни механизам за поштовање Кодекса је Комора социјалне заштите, која ову обавља као поверени посао од стране ресорног Министарства, што је дефинисано и Законом о социјалној заштити. На сличан начин као и у Републици Србији, при Хрватској комори социјалних радника, постоји посебно теко под називом Етичко повјеренство, чије надлежности у погледу праћења спровођења, решавања етичких дилемма и спровођењу мера у случају непоштовања кодекса дефинисане Статутом.

Етички кодекси Републике Србије и Хрватске, наглашавају да социјални/стручни радници имају дужност да одбију сваку радњу која је у супротности с одредбама изнесеним у Кодексу, важећим законима и обавезујућим међународним актима. Поред тога, кодекси ових земаља препознају обавезу Коморе да обезбеди правну и стручну подршку оним члановима који се доследно придржавају принципа Кодекса, а доведени су у ситуацију да им је таква помоћ потребна.

Овако конципирани чланови који представљају основну претпоставку за поштовање и спровођење Кодекса у Републици Србији и Хрватској, указују на важан корак у процесу професионалног осамостаљивања и подизања стандард рада социјалних радника у овим земљама.

Етички кодекс социјалног рада Словеније поред обавезности и доступности, посебним чланом утврђује концепт ”етичке одговорности за кршење кодекса”, о којој одлучује Суд Друштва социјалних радника Словеније. Члан којим се утврђује и јавност одлуке Суда части, у смислу да његова пресуда може бити објављена

²⁶ Jim Ife, *Human Rights and Social Work: Towards Rights-Based Practice*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, pp. 202.

у јавним медијима, ставља додатну ”тежину” на етичку одговорност социјалног радника.

Можемо закључити да, у односу на професионална удружења у региону, Удружење социјалног рада Републике Српске није направило ни почетни корак у правцу професионалне саморегулације, у смислу преузимања одговорности за доступност и поштовање правила утврђених својим етичким кодексом. Препуштање такве одговорности установи или организацији запослења, једнако као и позивање на обавезу поштовања закона и подзаконских аката, указује на неразвијеност професије социјалног рада и њену потпуну зависност од државе. Даљи правац развоја етичког кодекса у односу на питање контроле и саморегулације, требао би да обухвата сљедеће елементе: дужност осигуравања доступности етичког кодекса како социјалним радницима тако и корисницима и заинтересованој јавности; формирање посебног етичког тијела које би одлучивало о етичким дилемама или жалбама.

10. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

Из компаративне анализе националног са регионалним и међународним етичким кодексом социјалног рада, може се конципирати неколико основних закључака, који указују на правце даљег развоја Етичког кодекса социјалног рада/социјалне заштите у Републици Српској:

- Структура документа има обиљежје традиционалног приступа професионалној етици као етици дужности, у којем је фокус на развоју вањских принципа, а не моралног практичара. Потребно је додати уводна поглавља којим се упознају социјални радници и други заинтересовани са сврхом и циљевима социјалног рада и професионалне етике.

- Начело људских права односу према корисницима није операционализовано у односу на основне принципе које ово начело треба да садржи. Фокус се задржава се на поштовању вриједности и достојанства свих особа, једнакости и повјерљивости као конкретнијим начелима, а не препознаје право клијента на самоодређење и судјеловање, као кључне одреднице хуманистичког приступа професији и професионалној пракси. Потребна је конкретизација овог начела у много већем обиму и потпунијем садржају, прије свега у односу на смјернице професионалног поступања социјалног радника које се заснива на поштовању права корисника на самоодређење и учествовање.

- Документ се не заснива на социјалној правди, у значењу који она има у савременој етици социјалног рада. Умјесто препознавања одговорности социјалног рада за унапријеђењем законодавства у име социјалне правде и социјалне правичности, фокус се ставља на одговорност према установи запослења и поштовање закона.

- Документ се не незаснива на обавези развоја етичке и емоционалне компоненте професионалне компетенције, посебно важне у савременом социјалном раду. С тим у вези, потребно је у начело професионалног поступања конкретизовати и кроз обавезу организовања и учествовања у етичким дискусијама и тренинзима етичке компетенције, као и дужност супервизијске рефлексije у случају стручне дилеме у професионалној пракси.

- Непостојање професионалне саморегулације у смислу контроле поштовања етичког кодекса указује на неразвијеност професије и њену зависност од државе. Први кораци у правцу развоја професионалне саморегулације треба да буду дефинисање дужности доступности етичког кодекса, санкција у случају његовог непоштовања; односно установљавање посебног етичко тијело Савеза које би одлучивало о етичким дилемама или жалбама, као и осигуравање јавности рада и одлука овог етичког тијела.

ЛИТЕРАТУРА

Бркић Мирослав, *Заступање у социјалном раду*, Факултет политичких наука, Београд, 2010

Кодекс професионалне етике стручних радника социјалне заштите Србије, “Службени гласник РС”, бр.1/2015.

Пухалић Андреа, *Вриједности и етика у социјалном раду са дјецом и породицом*, Факултет политичких наука Бања Лука, Бања Лука, 2018.

Стакић Ђурађ, *Етичке дилеме и изазови социјалног рада -Приручник за стручњаке у социјалној заштити*. Министарство рада, запошљавања и социјалне политике Републике Србије, Београд, 2014.

Удружење стручних радника социјалних дјелатности у Републици Српској, *Етички кодекс стручних радника социјалних дјелатности у Републици Српској*, Удружење стручних радника социјалних дјелатности у Републици, Бања Лука, 2007.

Ajduković Marina, Čajvert Lilja, *Supervizija u psihosocijalnom radu*, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 2004.

Allan Edward Barsky, *Ethics and Values in Social Work. An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*, Oxford University Press, New York, 2010.

Bayles, M.D. „*Professional Power and Self-Regulation*“, Business and Professional Ethics Journal, Philosophy Documentation Center, Charlottesville, Virginia, 1987, 5 (2).

Banks Sarah, *Ethics and Values in Social Work*, 4rd edn. Palgrave Macmillan, Basingstoke, UK, 2012, pp. 144.

Barnard Adam, Horner Nigel, Wild Jim, *The value base of social work and social care*, Open University Press, New York, 2008.

Jeffrey Barnett, W. Brad Johnson, *Ethics desk reference for psychologists*, American Psychological Association Washington DC, 2008.

Congress P. Elaine, (1999). *Social work values and ethics: Identifying and Resolving Professional Dilemmas* Nelson-Hall, Chicago, 1999.

Društvo socialnih delavk in delavcev Slovenie (2006). *Kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenie*. Prevod Nika Vukša, 2014.

Duignan Brian, *The History of Western Ethics. Britannica Educational Publishing in association with Rosen Educational Services LLC*, New York, 2011.

Stephen A. Webb, Mel Gray, *Ethics and Value Perspectives in Social Work*, Palgrave Macmillan International Higher Education, New York, 2010.

Hrvatska udruga socijalnih radnika (2014). *Etički kodeks socijalnih radnica i socijalnih radnika u djelatnosti socijalnog rada*, Hrvatska udruga socijalnih radnika.

Ife Jim, *Human Rights and Social Work: Towards Rights-Based Practice*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

International Federation of Social Workers and International Association of Schools of Social Work (2004). *Ethics in Social Work, Statement of Principles*. Berne: IFSW and IASSW. Dostupno online na www.ifsw.org.

Mizrahi Terry, Davis E. Larry, *Encyclopedia of Social Work. Vol.1,2,3, &4*, NASW Press&Oxford University Press. Washington, DC, 2008.

Reamer Frederic, *Social work values and ethics*, Columbia University Press, New York, 2006.

Webb A. Stephen, Gray Mel, *Ethics and Value Perspectives in*

Social Work, Palgrave Macmillan International Higher Education, New York, 2010.

Andrea Puhalic, Sandra Peric, Miroslav Brkic

**ANALYSIS OF THE SOCIAL WORK
ETICAL CODE IN REPUBLICA SRPSKA
– INTERNATIONAL AND REGIONALS
PERSPECTIVES**

Resume

This paper presents a comparative analysis of the Code of Ethics of the Association of Regional Associations of Professional Workers in Social Protection of the Republic of Srpska in relation to the international ethical code of social work from one and the ethical codes of the association of social workers of Serbia, Croatia and Slovenia. The aim of the paper is to determine the advantages and disadvantages of the national ethical code in relation to the universal ones and the national ethical codes of the states in the environment on the other, all in the direction of its revision and further development. By comparative analysis of the national code of ethics of the Republic of Srpska, the Ethical Document of the International Association of Social Workers, the Code of Professional Ethics of Social Workers of the Republic of Serbia, the Ethical Code of Social Workers and Social Workers in Social Work, and the Code of Ethics of Social Workers and Workers of Slovenia, conclusions about the shortcomings of the national code of ethics that require revision: 1) the structure has the characteristics of a traditional approach to professional ethics as *et ici duty*; 2) it is not based on social justice, in the dimension of duty of critical attitude and social action against unjust policies and practices; 3) does not work in sufficient scope and does not contain the principle of human rights in relation to users; 4) does not recognize the obligation of supervisory reflection in case of professional dilemma in professional practice, as well as responsibility for the development of the ethical competence of the social worker; and 5) there is no principle of availability, nor any element of professional self-regulation.

Keywords: ethical codex, professional ethics, principles of social work, ethics of social work, social justice, respect for basic human rights, professional competence.

* Овај рад је примљен 23. октобра 2018. године, а прихваћен на састанку Редакције 18. децембра 2018. године.